

Vignetten - thema 5

Monitoren van ontwikkeling

HOOFDSTUK 21 VIGNET 1

De Staat van het Onderwijs

De Inspectie van het Onderwijs monitort de stelselkwaliteit via diverse vormen van onderzoek, zoals data-analyse en themaonderzoek. Zij onderzoekt bijvoorbeeld de kwaliteit en ontwikkelingen op het gebied van Passend Onderwijs. In 2021 stelde de inspectie: “We zien ook een andere trend: de komst van aparte klassen voor specifieke doelgroepen binnen een bestuur of binnen een regio. De plusklassen, parttime of fulltime, zijn hiervan het bekendste voorbeeld. [...]”

Een risico bij het onderwijs in bovenschoolse klassen kan zijn dat de verantwoordelijkheidsverdeling onduidelijk is en er daardoor onvoldoende zicht en sturing is op de kwaliteit en het aanbod in deze aparte klassen.” (Inspectie van het Onderwijs, 2021, p. 82) In 2023 stelt de inspectie dat nog niet duidelijk is of de plannen voor bovenschools aanbod ook daadwerkelijk leiden tot meer passend aanbod in de samenwerkingsverbanden (Inspectie van het Onderwijs, 2023).

Reflectievragen

- Wat zijn volgens jou de voor- en nadelen van aparte klassen voor specifieke doelgroepen binnen het onderwijs?
- Hoe kan de verantwoordelijkheidsverdeling bij bovenschoolse klassen beter worden vastgesteld en bewaakt?
- Welke factoren kunnen volgens jou bijdragen aan de effectiviteit van bovenschools aanbod voor passend onderwijs in samenwerkingsverbanden?
- Welke risico's zie je zelf bij het organiseren van onderwijs in aparte, bovenschoolse groepen en hoe zouden deze beperkt kunnen worden?

Als het 'beter kan'

Een school voor voltijds (hoog)begaafdenonderwijs kreeg een inspectiebezoek gericht op risico's. De school voelde zich onvoldoende begrepen: het onderzoek richtte zich vooral op basisvaardigheden, terwijl hun onderwijs juist draait om verrijking en verdieping. De inspectie legde uit dat alle basisscholen – ook die met een bijzondere doelgroep – worden beoordeeld met hetzelfde onderzoekskader.

De nadruk ligt op basiskwaliteit, afgestemd op de leerling. In de herstelopdracht gaf de inspectie ook tips gericht op het versterken van de instructie door het stellen van hogere-orde-denkvragen en uitleg van het leerdoel en waarom kinderen dit moeten leren. Feedback die de inspectie overigens ook wel op reguliere scholen geeft, als merkbaar is dat de cognitief sterke leerlingen onvoldoende profiteren van de instructie, vaak als stimulerende feedback: 'kan beter'.

Reflectievragen

- Hoe zorgt mijn school ervoor dat zowel basisvaardigheden als verrijking en verdieping voldoende aan bod komen in het onderwijsprogramma?
- Op welke manier stemt mijn school instructie af op de behoeften van cognitief sterke leerlingen, zodat zij optimaal profiteren?
- Welke strategieën gebruikt mijn school om hogere-orde-denkvragen te stellen en het leerdoel helder te maken voor leerlingen?
- Hoe ervaart mijn school het landelijke onderzoekskader in relatie tot onze bijzondere doelgroep en waarin zien wij mogelijkheden voor verbetering?

Uitvoering Herstelopdracht vo

Tijdens een inspectiebezoek kreeg een school een herstellopdracht voor OP2, Zicht op ontwikkeling en begeleiding, en OP3, Pedagogisch-didactisch handelen. De rector van deze school stelde als doel dat de school een ommezwaai zou maken van vooral focus op kwalificatie naar meer focus op pedagogiek en leerlingbegeleiding.

Inmiddels heeft de school een programma ingevoerd, Catwise, om de ontwikkeling van kinderen te volgen en te bespreken. Alle leraren geven feedback aan alle leerlingen; deze kunnen hun eigen plan van aanpak in dit programma maken. Jaarlijks vraagt de school aan leerlingen: 'Hoe goed kent de leraar mij?' Doordat leraren veel gericht feedback zijn gaan geven en (driehoeks)gesprekken met alle leerlingen en ouders/verzorgers voeren, is de score op deze vraag 'geëxplodeerd': leerlingen scoren deze vraag veel positiever. Inmiddels maken leerlingen in de zogenoemde 'bespreekzone' ook een eigen reflectie en plan van aanpak waarmee ze over kunnen gaan.

Reflectievragen

- In hoeverre slaagt de school erin om de balans te bewaren tussen kwalificatie en de versterkte focus op pedagogiek en leerlingbegeleiding in het dagelijks onderwijsproces?
- Hoe waarborgen we dat alle leraren daadwerkelijk systematisch en kwalitatief goede feedback geven aan alle leerlingen?
- Op welke wijze monitoren en evalueren we structureel de effecten van het programma Catwise op de ontwikkeling, het eigenaarschap en de motivatie van onze leerlingen?
- Wat hebben leraren en mentoren nodig om de driehoeksgesprekken met leerlingen en ouders/verzorgers betekenisvol en effectief te blijven voeren?

De uitdaging om goed aanbod te verantwoorden

Het Nieuwe gymnasium is enkele jaren geleden gestart is met de groep Verrekijkers, een afdeling waar 10-jarige eersteklasseers in twee jaar worden voorbereid op de tweede klas van het reguliere vo. Het werkt al jaren goed, de kleine setting en de intensieve deskundige begeleiding.

Vanaf dag 1 zijn het volwaardige leerlingen, ieder met hun eigen OPP, en een portfolio. In de ontwikkelfase heeft een inspecteur meegekeken. Toch blijkt in het jaarlijkse bestuursgesprek dat het concept niet aan de eisen voldoet omdat de Verrekijkers-leerlingen volgens de inspectiecriteria 'doubleren' op deze school. De rector geeft aan dat dit wat doet met de school, het vraagt om weerbaarheid en een goede eigen analyse en het bijhouden van eigen cijfers. Ook vraagt het om een bestuurder die goed geïnformeerd is over wat er op de school speelt, zodat in het jaarlijks gesprek de school niet op basis van deze 'doubleurs' als risico wordt gezien.

Tot slot is ook de taal hier van belang: spreken we over doubleren of over het met goede reden vertragen van leerlingen die in het po versneld zijn? Het is geen tweejarige eerste klas, maar een geheel eigen programma waarin kinderen ook zouden kunnen versnellen als dat bij hen past.

Reflectievragen

- Wordt de ontwikkeling en het welzijn van de leerlingen aantoonbaar bevorderd?
- Welke gegevens, cijfers en ervaringen laten zien dat deze aanpak leidt tot groei, motivatie en succes (of juist stagnatie) bij de betrokken leerlingen?
- Hoe wordt er gecommuniceerd over 'doubleren' versus 'vertragen met goede reden'?
- Welke taal hanteert de school, en hoe draagt deze bij aan het begrijpen en onderbouwen van de gekozen aanpak richting inspectie, bestuur en ouders?

Het ontwerpen van een analytische rubric – po

Twee leraren van een plusklas gaan een analytische rubric ontwerpen om het leerproces binnen een project goed te kunnen monitoren. Het ontwerpproces brengt hun een aantal inzichten. Enkele leerdoelen zijn niet concreet genoeg geformuleerd om ze goed te kunnen vertalen naar criteria en beschrijvingen van groei. Bovendien hebben ze te veel doelen om allemaal op te nemen in de rubric. Ze moeten keuzes maken. Welke leerdoelen zijn het meest van belang binnen het project en voor de groep leerlingen? Veder is het best lastig om tot goede beschrijvingen te komen. Het samen ontwikkelen is dan fijn. Om te bepalen of de rubric effectief is, zit er maar één ding op en dat is gaan testen. Dat levert het laatste inzicht op. “Ook al is de rubric nog niet perfect, het gesprek dat we met de leerlingen hebben over het leren brengt ons en hun al veel inzicht.”

Reflectievragen

- Welke criteria zou je kunnen hanteren om te bepalen of een leerdoel goed geformuleerd is om te kunnen verwerken in een rubric?
- Hoeveel stappen van groei zou je willen opnemen in een rubric? Wat is nodig om de leerling voldoende houvast te geven tijdens het leerproces?
- Wat heb jij nodig om te gaan starten met het werken met rubrics?
- Hoe ga je met collega's afstemmen dat rubrics op een vergelijkbare wijze worden geïnterpreteerd?

Het werken met rubrics in atheneum 3

In atheneum 3 werken de leerlingen voor het vak Onderzoeken & Ontwerpen in een groep aan een project. Een onderdeel van de rubric is gericht op het proces van samenwerken. Aangezien de leerlingen in deze klas al veel vaker in groepen aan dit soort projecten hebben gewerkt, is er al enige ervaring op het gebied van samenwerken en het werken met een rubric. De leraar besluit daarom de criteria behorende bij het samenwerken leeg te laten in de rubric en ruimte te geven aan persoonlijke leerdoelen. Klassikaal verzamelen leraar en leerlingen eerst op het bord de vaardigheden die horen bij samenwerking. Vervolgens kijken ze welke het meest relevant zijn in het licht van het project. Ten slotte kiezen de leerlingen zelf aan welke vaardigheid zij willen werken. Dat wordt het individuele leerdoel, dat de leerling met hulp van de leraar vertaalt naar criteria en stappen in groei.

Reflectievragen

- Wat vraagt deze manier van werken van de leraar in de voorbereiding op dit project?
- Welke manieren van hulp kun je bieden bij het formuleren van de individuele leerdoelen en het vertalen naar criteria en stappen in groei?
- Wat zijn sterke kanten en mogelijke valkuilen bij deze manier van werken voor leerling en leraar?
- Welke concrete tips kun je op basis van de theorie formuleren om te gebruiken als je een vergelijkbare aanpak wilt inzetten?

De portfolio-presentatie van Noor

Noor uit groep 5 valt op door haar snelle begrip en rijke woordenschat. Twee ochtenden per week werkt ze met verrijkingstof onder begeleiding van de talentbegeleider. In het afgelopen trimester onderzocht ze het thema 'heelal'. Ze formuleerde eigen onderzoeksvragen, maakte tekeningen, schreef een verhaal over Mars en reflecteerde op haar leerproces – allemaal verzameld in haar portfolio. Samen met haar leraar, mevrouw Jansen, documenteerde ze wekelijks haar voortgang. Tijdens een 'leerlingenmuseum' presenteerde Noor trots haar werk aan klasgenoten en ouders. De ervaring gaf haar meer zelfvertrouwen en leerde haar ook mislukkingen te waarderen.

Om ervoor te zorgen dat Noors portfolio méér is dan een creatief plakboek, werkt mevrouw Jansen met duidelijke kaders. De leerdoelen voor het aanvullend aanbod worden vooraf geformuleerd, bijvoorbeeld: "De leerling onderzoekt zelfstandig een onderwerp en presenteert haar bevindingen in woord en beeld." Door gebruik te maken van modellen zoals de taxonomie van Bloom of het TASC-model, worden hogere denkniveaus aangesproken, zoals analyseren, creëren en evalueren.

De reflectie binnen het portfolio wordt gestuurd met gerichte vragen, zoals: Wat heb ik geleerd dat ik eerst nog niet wist? Wat ging goed, wat minder, en wat leer ik daarvan? Zo ontstaat een cyclisch leerproces dat niet alleen gericht is op kennis, maar ook op leerhouding en zelfregulatie. Om vrijblijvendheid te voorkomen, is het belangrijk dat ook de voortgang en reflectie worden besproken en gewaardeerd. Regelmatige reflectiegesprekken tussen Noor en de leraar helpen haar bij het stellen van nieuwe doelen. Het portfolio krijgt daarmee een duidelijke plek in haar leerontwikkeling.

Reflectievragen

Stel dat deze casus zich in jouw situatie zich voordoet:

- Op welke manier stimuleer jij Noor om niet alleen succes, maar ook mislukkingen te waarderen in haar leerproces?
- Hoe bepaal jij welke reflectievragen het beste aansluiten bij de ontwikkeling van hogere denkvaardigheden zoals analyseren en evalueren?
- Welke rol spelen regelmatige reflectiegesprekken in het stellen van nieuwe leerdoelen voor Noor?
- Hoe zorg jij ervoor dat het portfolio méér wordt dan een creatief plakboek, maar daadwerkelijk bijdraagt aan zelfregulatie en leerhouding?

Nieuwe motivatie door eigen project

Ali, een hoogbegaafde leerling in 3 havo, presteert onder zijn niveau. Op advies van de hoogbegaafdheidscoördinator start hij met een persoonlijk project: het ontwikkelen van een videogame in plaats van het maken van de standaardopdrachten voor informatica. Enthousiast begint hij, maar al snel loopt hij tegen technische en organisatorische problemen aan. Met ondersteuning van leraar De Vries en een ICT-begeleider leert Ali deze obstakels te analyseren en op te lossen. Zijn leerproces en voortgang houdt hij bij in een digitaal portfolio. Twee maanden later presenteert hij een werkende game én een eerlijk reflectieverslag van zijn ontwikkeling. Zijn motivatie en zelfvertrouwen zijn zichtbaar gegroeid.

Om het project richting en diepgang te geven, werkt Ali met een leercontract waarin vooraf duidelijke leerdoelen zijn geformuleerd, zoals: "De leerling past programmeervaardigheden toe in een eigen project en reflecteert op zijn proces." Ook benoemt hij zelf succescriteria: de game moet werken, fouten moeten gedocumenteerd zijn, en feedback moet zichtbaar verwerkt worden. Tijdens wekelijkse check-ins bespreekt Ali zijn voortgang met zijn leraar.

Het portfolio fungeert hierbij als bewijsmateriaal: niet alleen het eindproduct telt, maar juist het leerproces en de ontwikkelde vaardigheden. Door te werken met beoordelingsrubrieken waarin aspecten als complexiteit, zelfstandigheid, reflectie en presentatie beoordeeld worden, wordt de lat hoog gelegd, maar ook haalbaar gemaakt. Deze aanpak voorkomt vrijblijvendheid en geeft structuur aan het proces.

Reflectievragen

Stel dat jij deze coordinator bent:

- Op welke manier stimuleer jij (hoog)begaafde leerlingen om hun eigen doelen te formuleren en eigenaarschap te nemen over hun leerproces?
- Hoe bewaak jij de balans tussen uitdaging en haalbaarheid binnen persoonlijke projecten?
- Welke strategieën hanteer je om motivatie te behouden bij leerlingen die vastlopen of tegenslagen ervaren?
- Hoe betrek je andere begeleiders (zoals mentoren of vakdocenten) bij de begeleiding van deze leerlingen?

Luisteren naar de leerling

Isabelle, groep 4, is thuis regelmatig boos. Op school gebeurt dit niet, maar het valt de leraar op dat ze vaak en lang naar de wc gaat. Isabelle vertelt dat ze last heeft van de drukte in de klas. De leraar herkent die drukte niet: deze groep 4 is niet drukker dan andere groepen 4.

Isabelle vertelt dat door het geroezemoes haar hoofd vaak zo vol zit dat ze niet meer kan nadenken. Ze tekent hoe het er in haar hoofd uitziet: propvol, vol gedachten in allerlei kleuren.

Ze bedenkt met haar juf samen dat ze die ronddwarrelende gedachten in een ladekast kan stoppen, met een laatje voor elk soort gedachten: schoolwerk, vriendinnetjes, thuis, piekergedachten, leuke gebeurtenissen. Door het indelen van die ladekast, waarbij elke lade een eigen kleur krijgt, kan ze haar hoofd leger maken. Ze krijgt op school ruimte om dit te doen als dat nodig is. Ook haar ouders doen dit regelmatig met haar. De boze buien thuis verminderen en op school gaat Isabelle minder vaak naar de wc.

Reflectievragen

- **Terugblikken**
Hoe reageert de leraar op Isabelle's signalen (zoals vaak naar de wc gaan) en welke tips geeft de theorie hierover?
- **Bewustwording van essentiële aspecten**
Wat zegt Isabelle's ervaring (drukke in de klas) over hoe verschillend kinderen dezelfde situatie kunnen beleven, en hoe bewust ben jij je van zulke verschillen?
- **Alternatieven ontwikkelen**
Hoe zou deze leraar in de toekomst anders kunnen handelen om beter in te spelen op de behoeften van leerlingen die overprikkeld raken?
- **Uitproberen/in praktijk brengen**
Welke concrete stappen kan ik nemen om leerlingen meer ruimte te geven om hun gevoelens en behoeften te uiten, zowel in de klas als in contact met ouders?

De noodzaak van flexibiliteit

Sophie, 15 jaar, 4 havo, verzuimt vaak van school. Aan haar mentor vertelt ze dat ze al maanden slecht slaapt en zichzelf niet uit bed kan slepen om de schooldag aan te gaan. Ze verveelt zich; het tempo in de les ligt te laag. Ze vindt het jammer dat ze haar vrienden minder ziet en voelt zich buitengesloten. Dat maakt haar somber.

De mentor laat Sophie een top 10 van de voor haar belangrijkste waarden opstellen. 'Ontwikkeling' en 'vriendschap' staan hoog op haar lijstje.

Samen bespreken ze met het lerarenteam op welke manier de stof ingedikt kan worden, zodat ze minder lesuren aanwezig is, maar wel alle stof meekrijgt. Er wordt een aangepast rooster gemaakt, zodat Sophie de schooldagen later start en rondom de pauzes haar lessen volgt. In de pauzes kan ze haar vrienden zien. Ze spreken af dat ze dit drie maanden proberen en evalueren daarna.

Sophie is gemotiveerd om de lesuren vol te houden, slaapt beter, en voelt zich minder somber. Ze is de mentor dankbaar voor haar begrip.

Reflectievragen

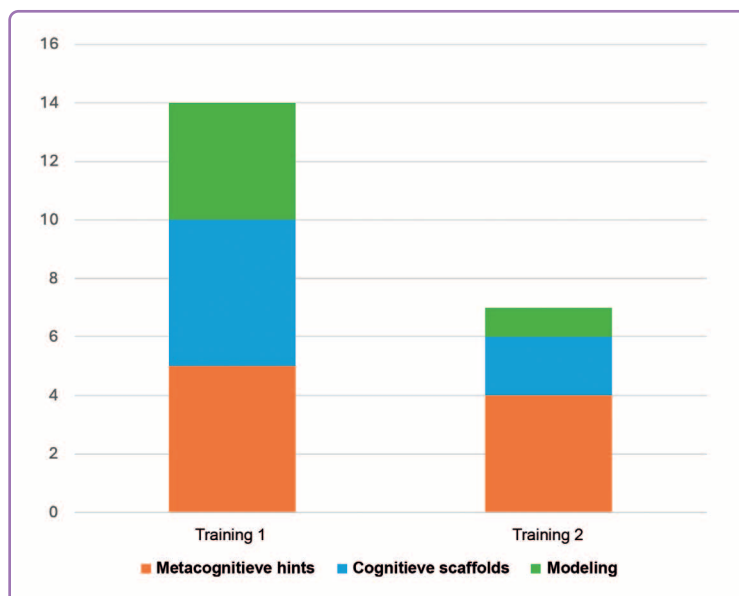
- **Gevoel**
Hoe zou de mentor zich gevoeld hebben toen Sophie haar verhaal vertelde over verveling, buitengesloten zijn en somberheid? Hoe zou die ervaring van invloed kunnen zijn op de attitude van de mentor?
- **Evaluatie**
Wat werkte er goed in de aanpak (waarden-top 10, aangepast rooster, overleg met team), en wat had eventueel anders of beter gekund?
- **Analyse**
Wat leert deze casus mij over de relatie tussen motivatie, welbevinden en flexibiliteit in het onderwijs? Hoe hangen deze factoren samen in Sophie's situatie?
- **Conclusie en actieplan** (Conclusion & Action Plan)
Welke inzichten neem ik mee uit deze casus om in de toekomst leerlingen die kampen met motivatieproblemen en somberheid beter te begeleiden? En welke concrete acties kan ik daarvoor ondernemen?

Dynamisch testen

Soraya (8 jaar, groep 5) laat in de klas wisselende resultaten zien die niet stroken met haar IQ-score van 132. Om haar leerproces beter te begrijpen, wordt op verzoek van de juf een dynamisch testonderzoek uitgevoerd.

Tijdens de voormeting maakt ze weinig opgaven volledig correct, maar voert ze opvallend veel juiste transformaties uit (delen van het oplossingsproces die correct worden toegepast). Dit wijst op onderliggend begrip. Ze werkt echter snel en slordig. In de nameting is er duidelijke vooruitgang op drie fronten: ze behaalt meer correcte antwoorden, laat meer juiste transformaties zien én neemt meer tijd per opgave.

Tijdens de training blijkt Soraya aanvankelijk veel hulp nodig te hebben, tot aan volledige modeling toe. In de tweede sessie neemt haar behoefte aan hulp echter sterk af: ze pikt aanwijzingen sneller op en vraagt minder specifieke ondersteuning.

Deze drie maten – tijd, aantal correcte oplossingen en transformaties – geven samen een rijk beeld van haar leerpotentieel. Het onderzoek laat zien dat Soraya goed leerbaar is, mits zij passende ondersteuning krijgt en geholpen wordt om nauwkeuriger en rustiger te werken.

De uitkomsten van het dynamisch onderzoek laten zien dat Soraya over sterke probleemoplossende vaardigheden beschikt, in overeenstemming met haar hoge IQ-score. Wanneer ze zelfstandig werkt, komt haar potentieel echter niet altijd volledig tot uiting. Ze heeft baat bij een combinatie van metacognitieve ondersteuning (bijvoorbeeld planning en reflectie) en gerichte cognitieve hulp: één of twee keer samen de taak doorlopen helpt haar significant verder. Belangrijk is ook dat Soraya leert haar snelheid beter te reguleren en bewuster te letten op nauwkeurigheid. Daarnaast lijkt motivatie een factor van belang: haar inzet is niet altijd in balans met haar capaciteiten.

Reflectievragen

- Welke rol speelt de combinatie van hoge intelligentie en slordig werken in Soraya's leerproces, en hoe kun je hier als begeleider op inspelen?
- Hoe kun je de juiste balans vinden tussen ondersteuning bieden en Soraya stimuleren tot zelfstandig werken?
- Welke aanpassingen in het klassenmanagement zijn nodig om leerlingen als Soraya optimale leer- en groeikansen te geven?
- In hoeverre bieden dynamisch testen en het analyseren van transformaties handvatten om het leerpotentieel van leerlingen goed in kaart te brengen?

Een game kan meer zijn dan een spel

Een middelbare school zet een dynamisch screeningsinstrument in, verpakt als een gecomputeriseerde serious game. Het doel van het instrument is om op efficiënte wijze informatie te verkrijgen over het potentieel van deze leerlingen op de volgende gebieden: begrijpend lezen, rekenen/wiskunde (o.a. verhoudingen, algebra), executieve functies (via een dynamische Tower of Hanoi-taak) en inductief redeneren (geometrische analogieën). De hoop is dat dit de leraar informatie geeft over het startniveau van de leerling, de instructiebehoefte en het eindniveau. De leerlingen belanden als speler op een virtueel eiland na een vliegtuigcrash. Hun doel: radiodelen verzamelen via uitdagende opdrachten die elk een cognitief domein representeren.

De game meet prestaties op vier domeinen:

1. begrijpend lezen
2. rekenen en wiskunde
3. plannen
4. (inductief) redeneren

Tijdens de **trainingsfase** krijgen leerlingen bij een fout antwoord ondersteuning in de vorm van **graduated prompts**: stapsgewijs opgebouwde hints, van algemene metacognitieve aanwijzingen tot taakgerichte uitleg en uiteindelijk modeling. Deze aanpak maakt het mogelijk om te observeren hoeveel en welk type hulp een leerling nodig heeft, en hoe snel de leerling leert.

